

Platon (427-347pr. n. š.)

Bil je grški filozof, Sokratov učenec. V Atenah je ustanovil filozofsko šolo – Akademijo. Večkrat je potoval na Sicilijo, kjer se nadejal realizirati svojo teorijo države. Ohranjenih je prek 30 dialogov (avtorstvo nekaterih je sporno) in 13 pisem. Od Sokratove teze, da je vrlina védenje, je Platon prešel k nauku o obstoju netelesnega sveta idej (gr. *ideai*), nasproti kateremu se čutno zaznavni svet prikazuje kot nekaj »drugega« ter je v takem razmerju do idej kakor podoba (*eidolon*) do vzora (*paradeigma*). Ideje so »dejansko bit«, bivajoče po sebi, to, kar je skupno mnogim istoimenskim stvarim. Podlaga dialektičnega reda idej sta **ideja lepote** in **ideja dobrega**, ki jo Platon dojame kot boga, ki je oblikovalec sveta iz svet. materije (*demiurg*). Idej zaradi njihove absolutne drugačnosti ni mogoče spoznati s čutnim izkustvom, temveč s procesom ponovnega spominjanja (*anamnesis*): s tem je Platon prvi postavil vprašanje apriornega spoznanja. Ob prevladi etičnega stališča je pri Platonu mehanična razlaga sveta nadomeščena s teleološko. Nравstveno življenje lahko človek udejanji samo v **državi**, ki je kot sistem pravičnosti red vrlin in red treh stanov (filozofi vladarji, čuvarji vojaki, kmetje in obrtniki). Njegovi dialogi pogosto operirajo tudi z miti. S svojo teorijo idej je utemeljitelj filozofskega idealizma (*Apologija, Faidon, Ion, Simposion, Gorgias, Kratil, Država, Sofist, Zakoni*).

Platonovo delo je temelj zahodne filozofije. Zadnji dialogi naj bi kazali Sokratova stališča in v glavnem zadevajo razne "vrline", kot sta pogum in pobožnost. Čeprav so se dialogi na koncu zapletli v protislovje, se je razvila doktrina o znanju kot vrlini in o tem, da napačno ravnanje izvira iz nevednosti o tem, kaj je dobro. Platon je v nadaljevanju njegovo doktrino razvil v teorijo idej, kjer je vrhovna ideja ideja dobrega. V kasnejših dialogih je Platon proti celotni teoriji postavil mnogo ugovorov.

TEORIJA IDEJ

Ena najbolj znanih filozofskih teorij je teorija idej. Po Platonu lahko tudi najbolj splošne izraze, kot so "pravica", "krog" ali "konj", uporabimo za označevanje mnogih različnih stvari, saj se v bistvu nanašajo na abstraktno; na "obliko" ali "idejo", na arhetip pravice ali krožnosti ali konjskosti. Tako je neki krog narisana na listu, krog le zato, ker nekako zrcali njegove lastnosti ali pa je blede kopija arhetipskega kroga. Te ideje ne obstajajo v svetu izkušanj, so neodvisne od človeškega dožemanja.

Sprememba torej spada v našo vsakdanjost, medtem ko realnost pripada nespremenljivemu svetu idej. Ker so navadni materialni predmeti spremenljivi, o njihovih lastnostih ne moremo soditi nezmotljivo. Ista stvar je lahko zdaj želod, zdaj mladika, potem hrast in v doglednem času umre, propade in postane nič. Toda take stvari ne vplivajo na svet idej: tu je želod za vse čase seme, hrast za vse čase drevo. Le znotraj slednjega je resnično znanje dostopno. Vse, čemur se lahko nadejamo v svetu spremenljive fizične realnosti, je zgolj mnenje ali verovanje, tako da niti opazovanje niti znanost ne moreta dati resničnega znanja. Znanje in verovanje sta popolnoma različna; celo ukvarjata se ne z istimi rečmi.

Platonova votlina

V delu *Republika* Platon primerja človeštvo z dosmrtnimi ujetniki, ki priklenjeni sedijo v temačni votlini in tako lahko vidijo le tisto, kar je neposredno pred njimi. Njihova edina izkušnja so sence predmetov, ki jih meče ogenj za njihovimi hrbti na nasprotno steno.

Po Platonu je naše znanje o realnosti prav tako nepopolno kot znanje ujetnikov. Samo kadar ujetnika osvobodiš in mu pokažeš lutke in ogenj, ga za tem izvlečeš iz votline, mu pokažeš lutkarja in sonce, bo dosegel resnično znanje. Končno se - v apologiji vedno znova nerazumljivega filozofa - razsvetljeni ujetnik vrne v pečino, kjer zaradi njegovega opotekanja drugi ujetniki mislijo, da mu je njegova svoboda uničila vid.

Platonov učenec Aristotel je v nasprotju s Platonom trdil, da realnost sestavljajo posamične substance in ne abstraktna bistva ter da so vrste sekundarne. Preučeval je tudi naravo veljavnosti sklepa in logično strukturo znanosti. Za Aristotela je razločujoča zmožnost osebe razum. Človekova sreča, "dobro za človeka", izvira iz uporabe razuma, tako pri čisti spekulaciji kot pri nadzoru nad lastnimi željami. Slednja vključuje racionalno naučene navade, ki so "zlata sredina" v primežu strogosti na eni in pretiravanju na drugi strani.

LITERATURA: Družinska Enciklopedija GUINNESS – stran 488, 492 (SLOVENSKA KNJIGA, Ljubljana 1995, 1996), Leksikon Cankarjeve založbe – stran 802 (Cankarjeva založba, 1998)